CUVINTE RĂU FORMATE

DE

ACAD. AL. GRAUR

Există astăzi un număr destul de mare de cuvinte internaţionale, adică comune celor mai multe limbi europene şi adesea şi unora din alte continente. Majoritatea provin din limbile clasice, greacă şi latină, sau sînt formate cu elemente din aceste limbi. Deoarece însă în ultimele decenii învăţămîntul clasic a suferit reduceri simţitoare în mai toate ţările, se întîmplă ca unele cuvinte să fie formate greşit. Scopul acestui articol este numai de a aduna un număr de exemple, pentru a atrage atenţia asupra daunelor pe care le pricinuieşte limbii scăderea interesului pentru greacă şi latină.

Cuvîntul latinesc *omnibus* este dativul plural al adjectivului *omnis* „tot", deci înseamnă exact „pentru toţi," şi el a fost bine folosit atunci cînd în Franţa au apărut, în secolul trecut, trăsuri care puteau transporta persoane numeroase şi fără relaţii între ele. Dar mai tîrziu, cînd trăsurile au fost înlocuite cu automobile, a apărut *autobus*, care e format greşit. Cel care a creat cuvîntul a considerat că *omni-* e „trăsură cu cai", iar *-bus* „comun", „pentru toţi". De aceea a înlocuit pe *omni-* cu *auto-*, ca să ajungă la *autobus*, „automobil pentru toţi". Apoi cuvîntul a fost înţeles ca „vehicul pentru toţi, cu motor auto", de aceea, cînd au apărut avioanele de pasageri, li s-a zis un timp *aerobuse*. Acest cuvînt nu se mai foloseşte, dar *trolleybus*, din engl. *trolley* „troleu", este răspîndit peste tot. Astfel *-bus*, desinenţă de dativ plural, a ajuns să capete în întregime înţelesul pe care la început îl avea *omnibus*. Patronul unei biblioteci de împrumut, la Paris, şi-a pus firma *bibliobus*, adică, în mintea lui, „cărţi

BDD-A10391 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:45 UTC)

pentru toți", iar un negustor de vinuri din același oraș și-a intitulat prăvălia *vinobus*.

La expoziții și la circuri a apărut termenul *terrarium*, considerat desigur ca un cuvînt latinesc, cu sensul de „colecție de animale de uscat". Dar *terrarium* există efectiv în latinește și are sensul de „dig de pămînt". Punctul de plecare al formației greșite trebuie să fie latinescul *vivarium* „grădină zoologică", loc unde se țin închise animale vii. După acest model s-a format *aquarium* „bazin în care se țin animale acvatice vii". Aici este o oarecare modificare a formației : *vivarium* e format corect de la *vivus* „viu", deci *aquarium*, format de la *aqua* „apă", ar trebui să însemne „loc unde se ține apă" (în latinește exista *aquarium*, cu sensul de „adăpătoare"). De fapt, în acvariu se și ține apă ; dar după *aquarium* s-a format *terrarium*, care ar trebui să însemne „loc unde se ține pămînt", sens evident absurd.

În apus se prezintă spectatorilor filme realizate după un procedeu nou, care permite o vedere mult mai largă și dă impresia reliefului. Acolo se vorbește de *cinerama*. Partea întîi a cuvîntului este vizibil o prescurtare (de altfel existentă și separat) a lui *cinema*, care el însuși este o prescurtare a lui *cinematograf*. Dar ce poate fi *rama* ? Bineînțeles, nu *ramă* al nostru, necunoscut magnaților cinematografiei apusene. Nu poate fi vorba decît de o formație copiată după *panorama* (în rusește filmele de care vorbim se numesc corect *panoramice*). Dar *panorama* nu se desparte, cum a crezut creatorul cuvîntului, în *pano-* și *-rama*, ceea ce n-ar însemna nimic, ci e format din grecescul *pan-* „tot, general" și *horama* „spectacol" (dispariția lui *h* e normală în greceşte). Prin urmare ar fi trebuit să se zică *cinehorama*, sau să se recurgă la alte elemente de formație.

Presa noastră a semnalat nu de mult că în cercurile conducătoare ale Statelor Unite ale Americii se tăgăduiește existența vreunui *monopol* cu rază de acțiune internațională, se susține că există un *duopol*, ba, mai mult, în curînd vom ajunge la *globopol*. *Monopol* este un cuvînt de origine grecească : *monopolion* însemna „dreptul de a vinde singur" și era format din *monos* „singur" și *poleo* „vînd". Paralel cu *mono-* nu se folosește *duo-*, ci *di-* (grecesc) sau *bi-* (latinesc). Dar în cazul de față nu se poate zice nici *dipol*, nici *bipol*, pentru că însăși ideea este absurdă : cum să acorzi cuiva dreptul de a vinde doi ? Cît privește ultima formație, *globopol*, aceasta nu are absolut nici un sens, căci nu poate însemna nici „dreptul globului de a vinde", nici „dreptul de a vinde globul".

Greșite sînt și cuvintele atît de răspîndite astăzi *ciclotron*, *betatron* etc. Lingvistul belgian E. Buyssens a arătat acest lucru în *Manual of Phonetics* editat de L. Kaiser, Amsterdam, 1957, p. 429 : *electron*, cuvînt grecesc, e format din *electr-* și desinența *-on* ; *neutron* e format din lat. *neutr-* și aceeași desinență grecească *-on*. După acest model s-a format *pozitron*, unde desinența a devenit *-ron* (căci elementul de bază e *pozit-*),

BDD-A10391 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:45 UTC)

adică de la *electron* și *neutron* s-a detașat o consoană în plus, *-r-*. Apoi s-a mai rupt de la cuvintele model încă o consoană, *-t-*, și s-au format *meso-tron*, *ciclo-tron*, *igni-tron*, *sincrofazo-tron*, *beta-tron* și cu siguranță că se vor mai forma multe altele, căci *-tron* a devenit un fel de sufix, ba chiar un element de compunere, deși nu are nici o valoare lexicală primitivă.

În America, s-au deschis spălătorii automate, numite *laundromat*, cuvînt format vizibil după *automat* (vezi L. Spitzer, *The Individual Factor in Linguistic Innovations*, în *Cultura Neolatina*, *Bollettino dell'Istituto di Filologia Romanza*, XVI, 1956, fasc. 1, p. 75). *Laundry* este o variantă a cuvîntului englezesc *lavendry* „spălătorie", deci *-mat* înseamnă aici „automat". Dar *automat* provine din vechiul grecesc *automatos* cu sensul „din propriu imbold" și e format din *autos* „însuși, propriu" (ceea ce e în rusește *samo-*, în nemțește *selbst-*, în englezește *self-*) și *-matos* (înrudit cu *minte* al nostru), cu sensul de „care gîndește". Creatorul lui *laundromat* a înțeles că *-mat* înseamnă „prin sine însuși", iar *auio* „care acționează", și astfel a creat un cuvînt care în chip rațional ar trebui să însemne „care gîndește spălătorie". Culmea este că am văzut și la Atena firma *laundromat*.

Și la noi s-au format în ultimii ani cuvinte greșite. Exemple bine cunoscute sînt formațiile de tipul *legitate*, *legic* și *planitate*, *planic*, după care s-a format apoi *obiectitate* „însușirea de a fi obiect" și altele de același fel. Aici greșeala e de alt tip decît cele de mai sus. Derivate în *-tate*, în latinește și în limbile romanice, se formează numai de la adjective : lat. *dignus* „demn", *dignitas* „demnitate", *firmus* „ferm", *firmitas* „fermitate" și așa mai departe. Dar *legitate* s-a format de la un substantiv, *lege*. Un sufix adjectival *-ic* nu există în romînește, adjectivele în *-ic* sînt toate împrumutate. După cum nu putem spune *casic*, de la *casă*, sau *orașic*, de la *oraș*, tot așa în mod normal nu trebuia să formăm nici pe *planic*, după care a apărut *legic* și probabil apoi și altele. De ce însă a fost nevoie de *planic*? Pentru ca să nu se confunde caracterul planificat al economiei socialiste în general cu planificarea făcută de autoritățile de specialitate. Dar e greu de crezut că distincția se va putea menține, ba chiar cred că a și început să se treacă asupra noului derivat sensul celui vechi : în fraza *activitatea planică pentru realizarea unui satelit artificial* (telegramă Agerpres, publicată în *Scînteia* din 18 octombrie 1957, p. 4, col. 4), cuvîntul *planic* nu a căpătat oare sensul lui *planificat*?

Cînd o carte e în dublu sau triplu exemplar, cînd un act se scrie în două sau trei exemplare, se vorbește de *duplicat* sau de *triplicat*. Aceste cuvinte sînt formate corect : în latinește, de la *du-* (formă veche a lui *duo* „doi") se formează compusul *du-plex* „dublu", de la *tri-* (formă luată de rădăcina lui *tres* „trei") se formează *tri-plex* „triplu"; de aici, verbele construite normal *duplico* „a dubla" și *triplico* „a tripla". Participiile acestor verbe, sub forma lor neutră, *duplicatum* și *triplicatum*, au început

BDD-A10391 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:45 UTC)

în evul mediu să fie folosite ca substantive, cu valoarea pe care o au azi în romînește *duplicat* și *triplicat*. După modelul lor, s-a format la noi în ultimii ani *unicat* cu sensul de „exemplar unic". Dar acest cuvînt e format greșit. În primul rînd, pentru a fi paralel cu *duplicat* și *triplicat*, ar fi trebuit să pornească nu de la *unicus* „unic", ci de la *um-plex*, care n-a existat și nu putea exista în latinește (forma latină era *sim-plex*). În al doilea rînd, un verb *unico* n-a existat și nu putea exista, pentru că n-ar fi avut nici un rost (*duplico* înseamnă „a face din unu, doi", deci *unico* ar fi trebuit să însemne „a face unu din mai mulți"; dar pentru aceasta exista *unio* „a uni"), prin urmare nu se poate face nici participiul *unicatum*. Nu văd de ce n-am continua să zicem *exemplar unic* (în lingvistică se folosește pentru aceeași idee forma greacă *hapax*).

Trebuie să spun că nici lingviștii nu sînt totdeauna scutiți de greșeli. În diverse publicații ale noastre apare cuvîntul *proton* cu înțelesul de „înainte de accent" (de exemplu la S. Pușcariu, *Dacoromania*, II, p. 67; la I. Șiadbei, *SCL*[1], VIII, 1957, p. 482, la V. Arvinte *SCL*, IX, 1958, p. 52,53[2] și la alții). În primul rînd, pentru limba romînă ar fi mai bine să nu se vorbească de *ton*, ci de *accent*, și să spunem *accentuat*, *neaccentuat*, *înainte de accent*, *după accent*. În al doilea rînd, chiar dacă pornim de la *ton*, e corect să spunem *aton*, dar *tonic*, *protonic*, *posttonic*, așa cum se spune, de exemplu, în franțuzește: *atone*, *tonique*, *protonique*, *posttonique*. În limba greacă veche, care este la originea întregii familii, există cuvîntul *tonos* „ton", *atonos* „aton" și *tonikos* „tonic", formate corect după regulile limbii grecești. Dar după cum zicem *a-gramat*, dar *neo-gramatic*, nu *neo-gramat*, tot așa e normal să zicem *a-ton*, dar *pro-tonic*. *Proton*, dacă ar exista, ar trebui să însemne „cu tonul înainte", deci tocmai contrariul decît ceea ce se încearcă a se spune: „înainte de ton".

În toate cazurile citate, o mai bună cunoaștere a limbilor clasice ne-ar fi ferit de a forma în mod greșit cuvintele noi de care avem nevoie.

---

[1] „*Studii și cercetări lingvistice*".

[2] În aceleași articole apare de mai multe ori și *protonic*.

BDD-A10391 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:45 UTC)